

Short notes on various items.

K13/21

1/30

815 (53) [b]

K13/21

F. Vilakazi

1. Amadodana ka Ngwane.

uNgwane waye namadodana amaibili enye kwakuwu Dlamini enye kumlumbo. Kwathi ngelinye ilanga unina ka Dlamini wathi kuDlamini, uyamuBonjena uyihlo ukuthi uthanda umlumbona. Uma esefa ngeyaBona ukuthi uyena azawumshiya abeyinkosi. Manjena kuhle umbulale mntanami. Unina ka Mlumbo uyena owayefanele ukuBa yinkosi kazi. Nayeke uMlumbo wayefanele ukuButhatha uBukhosi. Kuthe uma asho njalo unina ka Dlamini no Dlamini wakuBona loku. Usemunika umuthi unina ukuthi kuhle umbulale nga-

2. lomuthi. Kuthe ngelinye ilanga baphuma bayokwelusa izinkomo zikayise. Nayilowo wayenaBantu bakhe akhamba naBo. Kuthena uma bafike ehlane uDlamini waye indadlana ku no Mlumbo. Usethi ku Mlumbo kuhle abantu bethu bahambe bayokweqela izinkomo mntakaBaBa, neBala avume uMlumbo athi uqinisile minakwethu. Kuthena umaseBehambi'e usethi uDlamini ku Mlumbo kuhle sidlala mntakwethu.

3. Kanti uDlamini uselungiselele ukumuBulala umfowaBo. Kwathi unina wamunika itshana elincane elalilunjiwe ngomuthi. Uthe ukuBa avume uMlumbo wase ewathatha eBamaningi amatshe uDlamini. Usede ewaphonsa emlonyeni ngalinye ewenqaka ngawo umlomo. Usemtshena nomnakwaBo ukuBa akamulingise naye. Usemunika lelitshe elilunjiwe. Uthena uma ali-

4. phonse emlonyeni uMlumbo lase lingena empi njenialaBe lisavuma ukuphuma. SeBeyaBuya abantu BaBo bafumanisa uMlumbo engasa khulumi uma Bemisuzo uDlamini wathi Besidlala manjena kwasekungena itshhe kuyena empinjeni alisavumi ukuphuma manjena. Kwase kuvela ukuhlaBana kuBantu BaKa Dlamini no Mlumbo. Yalwa impi yamadodana enkosi yehlulwa eka Dlamini Kodwa uDlamini yaBaleka naye akaBe asaBonwa. Yasuka lena eka Mlumbo yamutata misa imusa ekhaya. Kuthena ukuBa bafike ekhaya BaMa enkundleni base BeBika umhlolo osuvele. Inkosi yaDumala kakhulu impela uma izwa ukuthi uMalumbo uyagula. Bayilandisa inkosi ukwenzeka kwendaBa. Manjena inkosi yase ithukuthela yathi kuhle nalaBantu abambasobayo BaBulawe. Kuthena ukuBa athola kale uDlamini yase ithemba layo esilibeka kuDlamini. Wakhala unina ka Mlumbo. Wasuka wemuka naye amntanakhe eBusuku nenja yakhe naBantu bakhe.

5. uDlamini uscBaleka naBantu bakhe BeYa ekhaya. uMlumbo akasayi ekhaya usehamba naBantu bakhe eqonda kwelama Phendu aBaSuthu aBaBakhe

/phezu.....

phezu khomfula Imomazi. Wahlela lapho imnyaka. Uyise wathuma abantu ukuyomufuna emahlathini. Kuthiwa wathi esendleleni lanci bilika itshe wase uyasila uMlumbo. Wase uyakhonza kwelama Phendu. Kuthiwa wahlala iminyaka. Inkosi yama Phendu yayimuthanda impela kakhulu. Kuthiwa yamuganisela izintombi ezimbili wa banomuzi omkhulu uMlumbo. Kuthena uma esefile uNgwane kwase kubusa uDlamini ngo6a sekuthiwa se-

6. wafa uMlumbo. Kwathi ngelinye ilanga uMlumbo wafuna ukuphindela ezwenilika yise. Wayengazi ukuthi uyise sewafa.

Kuthina uma esefuna ukuhamba inkosi yama Phedu yala wase uyacela yala ukumdedela. Kwathi amakhosikazi akhe uMlumbo abantwana benkosi yama Phedu, bamucelela uku6a imudedele. Nebala yase iyamudedela. Yase imunika izinkombu uku6a ahambenazo. Ezinye yazinika abantwana abagane yena uMlumbo bayo inkosi leyo. Yamudedela wahamba nesizwe sakhe ayefike naso uMlumbo. Phela amaPhedu ayehlalisane kahle namaSwazi ngalezo

7. zinsuku. Usevalelisa uMlumbo ehamba. Kuthena uma esesondele kwelaku6o wase uyamisa umuzi wakhe. Kuthena izinhlozi ezazihamba phambili zezwa ukuthi kusasa kuzaku6a kuphuzwa emzini kayise kusasa. Kuthena uma eseyongena emzini kayise wase umisa omunye ezinduneni zakhe uku6a azi6ize ngaye. Nebala omunye wazo uMtshakela wase uzenza yena wasiwa kumaNgwane ukuthi nangu umntwana wenkosi uMlumbo. uDlamini wayesesebayeni yena nabantu abaningi, nabanye laba ababe ngabakhe abesala abaze bamulandela. Kuthena ukumu6ona njena uDlamini uMlumbo wathi akabulawe.

8. Uthe ukuzwa loku wemuka uMlumbo kodwa inceku yakhe uMtshakela wafela lapho. Uthe ngoku6ona umkhonto wase uyabaleka. Uthena uma esenhla no Bombo wase uyakha umuzi wakhe lapho. Kuthena kunjalo w sethumela inhlozi uku6a ilande unina kanye nabantu bakhe abasala ka Ngwane. Nebala waphumelela uku6athola nonina nodadewa6o.

Loku kwa6a ukudabuka kwesizwe sama Ziya. Kuthe uma asakhe khona o Bonjena wase uyabusa kahle manjena. Naye uDlamini wahlalela kolukhulu uvalo. Okwenza loku abantu ngo6a babemuka ngabanye beya kuyena uMlumbo.

9. Kwathi isizwe sakhe uMlumbo sasekhulu kunesika Dlamini. Kwathi kungabusa uMswazi wabuyewasilanda sonke isizwe samaNgwane esasiso Bonjena. Naye uMlumbo wayengasekho ngalenkathi kwase kubusa yon indodana yakhe naye.

Uma ehamba noma ehlezi emuzini wakhe uMlumbo wayaye athathe inceku yakhe ku6e iyona isesikhundleni sakhe yena abewomunye wabafokazana

/njena.....

njena. Kuthi kukaningi ifinyelela emuzini ka Dlamini kodwa akathandanga ukucitha igazi nonina uyena owaze wabalanda uqobo nabanye abantu bakhe.

10. Inzalo lena eso Bonjeni ka Mbundle kuloku kuwona lona umnyombo. Lababantu bayazalana. Noma namhlanjena sebethathana njena. Kodwa bona bazalwa umuntu munye. Kunjengawo amaVilakazi ayazalana nawo ama-Ngwane noma asethathana njena. Kodwa amaVilakazi wona aphelelwa nawubukhosi nawo. Ama Ziya wona asekhona ebonjeni aseyiwona amakhosi noma kungase makhosi angasholutho. Ubukhosi buthathwa ngamandla nangezikhali. Udingani wamubulala uShaka wabuthola ubukhosi. Nayeke uMlumbo wehlulwa uDlamini wase uyaabuthola ubukhosi bamaNgwane ukuaba kwakungenjalo ngabe eba Mlumbo.
11. Ukuze ubukhosi bubuyele kuMswazi kwenza amadodana ka Mlumbo asuke abubanga ubukhosi bukayise. Kwathi uMbundle noZwilima babubanga ubukhosi bukayise. Kuthe ukuaba unina ka Zwilima athandwe uMlumbo wase uthi uZwilima uyena inkosana eyothatha ubukhosi. Base bayadumelana laba abenkosi. Wase uyabaleka uMbundle usephindela ekhabonina. Lapho wahlala iminyakana ngoaba wayelimele umlenze wakhe ungamuvumeli ukuhamba kahle.
- Kuthena ukuaba yahlulane impi kanti isingwazili wase usizwa intombi
12. yakhe eyamufumanisa ehlathini ecashile yase imupha ukudla. Kuthena ngemuva yase imulethela inyanga eyamelapha uMbudle waze wasinda. Kuthena emvakwaloku wase uyavalelisa kuyona uMbundle nakuyona inyanga leyo. Wahamba nebuthe ayecashe nalo. Kuthena ngokuhamba uhambo olude wase ubuye uyagula uMbundle nasekhabo nina kwaaba umsebenzi elashwa. Kwathi ngokusinda kwakhe waye sephindela emuva eyokulwa nomfowabo uZwilima. Uma esebuya useza nempu enkulu esehlonyisiwe nase khabonina. Seyidumelana impiyabo. Ingathi okokuqala wazifihla uMbundle kwathi emi
13. ni wase uya emzini kayise omkhulu eMangweni lapho wamufumanisa uyise esesibayeni. Kuthena uma amadoda abone wonke amadoda ayabula ukuzwa ukuthi uyena uMbudle lona. Uyise washaywa uvalo se nZwilima. Kuthiwa wathi ngokumbona uZwilima walinga ukuabaleka. Kodwa wathi uyeqa uthango base bayamgwaza. Wabaleka nalomkhonto osemhlane waye wengena emahlathini. Lapho kuthiwa wathola enye indoda eyamukhumula umkhonto. Yathi engamkhumula bemuka nayo waye wafela kwa Ngwane sekuaba inkosi uMswazi. Kuthiwa wathi angezwa lomhlola wombango wase uyahlaselakhona
14/obonjeni.....

14. obonjeni. Uyise usededela yena uMbundle uku6a maka6use. Ne6ala seku6anjalo. Kuthena uku6a idumelane impi ka Mbundle noMswazi wehlulwa uMbundle wase uthumela izinkomo kuMswazi ukuyozikhonzela. Ne6ala uMswazi usemamukela uMbundle. Akamange esamhlasela uMswazi wamenza induna yakhe. Naye uMbundle kuthiwa wazi khonzela impela enkosini uMswazi. Kuzeku6e namhlanjena a6akwa maziya a6aphindanga ukulwa noNgwane. Nanamhlanjena amadodana ka Mbumbo ayezenduna kwelaso bonjeni. Kuthiwa kuse maThongeni.
15. Izingcezu zikhanda.
- Isiphongo:- Isiphongo singenhla kobuso sekanye na6o u6uso azimili izinwe lekusona.
- Amathundu:- Lesisitho singenhla kwamehlo. Si6onakala kahle uma umuntu ecwaca. Futhi singenhla kwa mashiya omuntu.
- Imigwebu:- Lesitho swama uku6onakala kubantu a6anezinyama eziningi. Futhi swamile uku6ona kala uma umuntu eseguga. Si6onakala e6usweni ukushwabana kwezinyama.
- Amashiya:- Amashiya angaphezu kwamehlo omuntu noma awani. Iwona avimbela umutnu uku6a angaxhoshwa imijuluko. Ehlukile kunezinkophe wona.
16. Izinkophe:- Nazo izinkophe zisiza wona amehlo uku6a umuntu angaxhoshwa. Nakuwona umguluko ziyasiza umuntu angaxhoshwa. Yizona futhi ezenza umuntu a6uke kahle.
- Ude6e:- Ude6e kushiwo umlomo wangaphansi inde6e engaphansi evimbela ama zinyo uku6a anga6ingaphandle. Nalona engaphezulu umlomo kuyashishowo ukuthi iude6e.
- Imixhili6a:- Uma umuntu eseguga uye alenge izinyama zomuzimba nase6usweni kuye ku6e njalo. Izinyama ezilenga e6usweni kuthiwa imixhili6a leyo. Kuvamile futhi uku6a imixhili6a i6ekhona uma umuntu esedakiwe utshwala.
17. Imi6imbi:- Kuvamise kumuntu othanda uku6ipha njalo aze a6e nemi6imbi e6usweni. A6anye 6asuke 6eziqenya 6a6iphe kanti se6ayazona ngaloko.
- Amanhlonhlo:- Amanhlonhlo athi awafane namathundu kodwa wona kushiwo uma izinwele zingamilanga zaze zafinyelela e6usweni kakhulu. Amanhlonhlo a6onakala kahle kwa6amhlophe. Uma izinwele zingasondele emashiyeni.
- Unsinsi:- L6ln unwele lwempinzi lu6onakala kahle luphume lodwa /esiphongweni.....

esiphongweni somuntu. Noma umuntu egunda uyalushiya lona. Abantu abanalolu nwele bavama uku6a bahle.

18. Inqadi:- Uma umuntu ephume ikhanda layaphambili kuthiwa inqadi.
- Incegela:- Uma ikhanda lomuntu liphume ngemuva kuye kuthiwe incegela. Umuntu enekhanda elinjalo kuthiwa unenqondo lowo muntu.
- Uqwanga:- Ukuze ikhala lomuntu libelihle kusuke kukuhle iqwanga lalo. Loku kuthi aku6e yithambo kanti kuthambile kunalo ithambo kona.
- Isilevu:- Kuye kushiwe izinwele ezimila esilewini kuthiwe isilevu. Nethambo elingcinele amazinyongaphansi kuthiwa isilevu.
- Amadevu:- Amadevu wona angaphezu komlomo, phakathi komlomo nekhala ayamila abeyizinwele.
19. Izikhoma:- Abanye abantu banomlomo ongavaleki kahle uthi noma ewuvala umnikaziwo ushiye amaquzuquzu emaceleni. Kwenza kumuntu onomlomo omkhulu cnezinyama futhi. Kuyenzeka futhi uma umuntu angasinawo kahle amazinyo.
- Um6ombo:- Kushiwo ukuma kwekhala lomuntu.. Amakhala abantu abamnyama um6ombo wawo uyisica6a. Abamhlophe um6ombo wabo umile, wenziwa igwanga.
- Isiphindu:- Kusho umuva wekhanda. Manqondana nesiphongo kodwa sona isiphundu singemuva. Kukhona isiga esithi siphundu kawu6oni ngo6a isiphongo sona siya6ona.
20. Impandla:- Kwamanye amazwe bathi ukhongo. Kushiwo kumuntu uma eseqothuke izimvele ekhanda. Kuthiwe usenempandla lowo. Ivama ukumila abantu ase6ekhulile nezingane amazizalwa zinge nanwele.
- Isihlathi:- Lena imnyama emila emathenjani omhlathi lapho umuntu eqatshulwa khona a6adala. Ukuqa6ula izinde6e umthetho wesilungu lowo. Owa6antu umuntu uqatshulwa izihlathi zombili.
- Amalaka:- Loku kufumaniswa phakathi emulonyeni ngenhla kolimi lapho ukudla kuhamba khona 6ese kungena emimizweni.
- Amankanka:- Kulapha ikhala liphelela khona. Futhi iwona awehluka-
21. nisa izimbo6o zamakhala woma6ili.
- Inhlafulano:- Uma umuntu edla ukudla kuye kuvukuze enhlafulumveni yakhe ukuya ngasekhanda. I6onakala kahle kumuntu omamanhlonhlo inhlafulano. Uma umuntu ekushaye khona ufa ngesikhashana awuda6uli. Inhlafulano indwo zombili ekupheleni kwama nhlonhlo.
- Isijungujungu:- Lapha kuphela khona ikhanda nentamo kukhona indawo /e6izwa.....

e6izwa ngokuthi isijungujungu lapho inkomo ihlatshwa khona uma i6ulawa. Uma umuntu angakushaya lapho kuleyo ndawo awuphili injenge nhlafuno iyicezeceze kakhulu.

22. Ukhakhayi:- Uma umuntwana ezalwa kuye kufukuze ekhanda lakhe lapho izinwele zisongela khona. Kuze kuthi uma esekhulilo umntwana kuphele ukufukuza okhakhayini. Nayo lena indawo enengozi umuntu usheshe afe ungamuthinta khona ngenduku.

Isikhala:- Umuntu uma elimale esikhaleni uyashesha ukufa futhi. Ku-shiwo lapho kuhlangukhona imihlathi yomuntu nekhandla.

Qwanganaphakathi kwenkomo nomuntu:-

Amaphaphu:- Amaphaphu ahambelana nenhliziyo. Iwona umuntu aphefumula ngawo. Uma amaphaphu angasalungile impilo yomuntu noma yenkomo incane.

23. Inhliziyo:- Lenyama iyona ihambisa igazi lomuntu noma yisiphi esinye isilwane esinayo inhliziyo.

Impundu:- Lenyama ifumaniswa emathunyini kanyenase si6indini. Umuntu asemuncane akayidli lenyama kuthiwa usuke abeyisikhodlwa. Yengako idliwa izalukazi kuphela esezindala.

Isi6indi:- Lenyama idliwa abafana, inengazi eningi impela yona. Abadala abayidli eyabafana lenyama. Nayo ingase mathunjini.

U6ende:- Lenyama nayo inengazi eningi impela. Uma inkomo igula ihlola ngalo u6ende lwayo ukuthi i6i phethwe yini. Idliwa abafana futhi nayo.

24. Usinyakā:- Kuyekuthi ngaso ntwani ku6e nethumbu elinonile kuthiwa lelo thumbu usinyaka. Lona alunawo umswane njengontu.

Untu:- Isisu lapho umuntu noma inkomo idlela khona kuyekuthi umakuhlathshiwe 6ese kukhishwa umswane lapha ontivini. Abanye bayaludla luluhlaza. Lukanye naye usinyaka, namathumbu.

Amathumbu:- Amathumbu anhlo6o mbili kukhona amnyama namathumbu amhlophe kulapho ukudla kwendlulakhona uma kuphuma oswini sekuyoboshwa.

Ilulu:- Ekupheleni kwamathumbu amhlophe kukhona ithumbu elimhlophe

25. line nyamana nalo. Lona alidliwa umuntu osemucane futhi kufana nempundu umuntu uyakhohlwa.

Isandlwane:- Lenyama ihambelana nalo usu. Kodwayona ilula ayiqinile njengosu. Nayo iyadliwa luhlaza njengalo usu. Isondelene nosinyaka yona.

/Inanzi..... ..

Inanzi:- Lenyama isemathunjeni yona ukudla kwendlula kuyona kuye kupopopo ithumbu elikhulu loku khapha udothi. Lona liyi sikwanyana.

Utwane:- Nalofuthi utwane lufumaniswa emathunjeni lufana nalo usu. Abanye bakubiza ngokufana kanti utwane eludliwa luluhlaza lona. Kulukhuni ukulwehlukana osweni.

26. Umhlwehlwe:- Lena inyama efumaniswa yemboze untulonke amafutha awuntwentwesi alula. Kuye kususwe wona umhlehle kuqala bese kulungiswa kahle ngeziqa zakho konke.

Izinso:- Inyama efumaniswa emgogdleni. Ifana nama bontshisi ndawo zombili iphahle umgogdla. Inyama eyaziswayo kakhulu impela idliwa abakhulu.

Umminzo:- Kulapha kuhamba khona ukudla uma umuntu egwinya ukudla. Noma umuntu ephuza. Umminzo wona usa esiswini kanti uqhohqohoqho usa emaphashini.

Uqhohqoho:- Kulapha kuhamba khona umoya uma uya emaphashini.

27. Inyama yangaphandle:-

Isifuba:- Lenyama idliwa amantombazane noma kweminye imizi idliwa abanumzane kuphela. Lenyama ivamisa ukunona kakhulu impela kunenye inyama yangaphandle.

Isixhanti:- Inyama engase lunda. Kuye kusikwe izimbambo ezimbili, zihambe nayo. Lenyama isentanyeni yona imnandi futhi. Inyama yomuzi lena okugcinwa ngayo umakuhlathshiwe khaya. Idliwa umuzi wonke yona.

Ilunda:- Lenyama ihambe lona nesixhanti kodwa yona ilukhuni. Uma idliwa inikwa izinsizwa zomuzi lowo. Kanti nabanumzane bayayidla.

28. Inqova:- Lenyama idliwa amadoda. Ivamisa ukuphekwa yona kanye nenhloko. Lenyama ifumaniswa ekhaleni lenkomo noma esiphumulweni senkomo. Nezinsizwa ziyayidla lenyama. Abesifazane kabayidli lenyama.

Uvokwane:- Lenyama ifumaniswa nayo empumulweni ezindebeni zenkomo. Idliwa amadoda nanga bafana abesifazane kabayidli bona. Abantwana abancane abavunyelwe ukuyidla bona ngoaba kuthiwa bayolenga umlomo.

Impukane:- Lenyama ivama ukudikiza noma inkomo isifile, ifuma niswa emukhomveni wangaphambili icomvu yona.

29. Isiphanga:- Lenyama ifumaniswa emkhonweni. Idliwa abantu besifazane kuphela kwenye inkathi idliwa amantombazane.

/Ugalo.....

Ugalo:- Lena inyama yebandla uma kuhlathshiwe kuthi uma sekuqediwe ukuhlinza bese kuphuma ukhamba lwamadoda kosiwe nogalo wamadoda. Lenyama ifumaniswa emukhonweni.

Iguma:- Lenyama idliwa abanumzane bomuzi izingane aziyidli lenyama. Kanti nabesifazane kaba yidli lenyama.

Insonyama:- Lenyama idliwa abanumzane uma kusuke kuwu dwendwe idliwa izintombi kuphela. Lenyama ehlinzwa ezinkabini ezikhulu pheleye isuka
30. emulenzeni iye iphume endlebeni ilandela isikhumba. Uma sesisusiwe isikhumba kuhlinzwa yona insonyama.

Izimbambo zikampetwane:- Uma inkomo isihlinziwe ziyabona kala izimbambo. Lenyama idliwa noma ngawubani ayikhethelwe yona kunenye inyama.

Iqolo:- Iqolo inyama emnandi edliwa umkhongi umakucelwa intombi. Uma kungenjalo inyama edliwa amakhosikazi asekhaya. Uma kungenjalo iyona kugcinwa ngayo ukudliwa ekhaya kanye nesixhanti.

Eyethebe:- Lenyama ifumaniswa emulenzeni, ivama ukudliwa amantombazane noma omakoti ekhaya.

31. Umtshaza:- Lena inyama edliwa abafana kuphela. Uma kungenjalo idliwa amadoda noma izinsizwa ekhaya. Abesifazane abayidli lenyama.

Amanqina:- Lenyama idliwa abafana inyama okuvama ukugcinwa ngayo ekhaya uma kudliwa inyama ekhaya.

Uminzo:- Lenyama idliwa abafana ekhaya. Musukwana kudliwa iphaphu, nenhliziyo abafana bayayidla lenyama. Bathatha umuminzo bawuhlohle amaqhashana asikiwe enhliziyeni bawuhlohle kuwona umunizo bese uyosiwa ithoseke kahle impela ibemunandi futhi. Abafana bayalwa babange lenyama.

32. Ucubende:- Kuthathwa igazi lenkomo bese lixutshwa nokwangaphakathi sokuvuthiwe beseliyaphekwa. Loko ke kuthiwa ucubende cudliwa amadoda nabafana ekhaya. Abesifazane kaba vamile ukuyidla lenyama.

Isikhathi ngokubiza kwabantu:-

Sekuyantwela enzansi:- Kushiwo uma sekuqala ukukhanya enzansi, ilanga lingaka beji enzansi. Kwesinyo isikhathi bathi kuse mpondo zamthini. Kusuke kuwu (5 a.m.)

Inyanga ihlekwa izimfene:- Kushiwo uma ilanga selishonile kusando kwalala umuntu usubona ngomnyama umuzwe ngezwa ukuthi ubani lona.

33. Inyanga ilalisa abantwana:- Kushiwo uma sekunesi khathi ilanga lishonile. Uma ukudla sekuvuthwa eziko nabantwana sebelalele izinganekwane kogogo, abanye sebelala. Kusuke kuwu (9 p.m.).

/Inyanga.....

Inyanga ihlekwa izinyoni:- Uma izinyoni ziqala ukucula seziyolala selishona ilanga. Abanye bathi lisuke libantu bahle uma selinjalo. Usuke engasekho umuntu omubi sebebahle bonke abantu.

Inhlazane:- Uma izinkomo ziphuma ekuseni zizobuye ziphindele esibayeni kuthiwa ziphuma inhlazane. Kusuke kwenzelwa amakweyi ukuaba athole ukwehlisa uma ethole amazolo.

34. Ilanga seliya ngomtsha wendoda:- Uma amathunzi asemade ilanga seliyoshona kuthiwe seliya ngomtsha wendoda. Izinkomo zibuya ngasemakhaya ngalesi sikhathi. Kusuke kuwu (4 p.m.).

Kwesikabadakazi:- Kushiwo uma kuphakathi nobusuku kuseminyama impela konke sekulele sekuthule kuthedu. Ngesikhathi esihamba abathakathi emzini yamadoda.

Kumpondozamthini noma zankomo:- Kushiwo ekuseni uma ilanga selifufusa lifuna ukuphuma kodwa lingaka phumi lona.

Libantu bade:- Kushiwe ngesikhathi uma sekuqala ukuaba khona amathunzi ilanga selifikile.

35. Izinyoni neziqongo zazo.

Inqomfi:-

Isulu gabela kanyoni,
 Nyoni emathendelezana,
 Nyoni engadliwa izishimane;
 Nyoni edliwa ngamasoka.
 Uma zivuka zimbili,
 Zikhale zinqamule indlela,
 Ngifikelwainja bulo ngiyazi
 Nakanjani ngibekwe inhlanhla.
 Nyoni engabulawa kodwa innandi
 Inyoni ehlanza igazi ngomlomo,
 Igila elibomvu ubucwazicwazi.
 Yinye nje- usizi nezinyembezi
 Zimbili nje- ukucweba kwenhliziyo.
 Zintathu ukudana nokudangala
 zizine igugu lami.

Ikhala:-

Kwi - kwi - kwi-- kwi -

/Ndlela.....

Ndlela zimnyama ndlela

Ziyakhanya phambili.

36. Isikhova:-

Ugogo ugugile awumboni emhlweni azigqobe loku na.

Isigwe:- Kuthiwa yiphoyisa lakwa Fulumeni. Awuli6oni lifaka izimindlela ezi6omvu loku na.

Isaka6uli:- Akushiwo ukuthi isaka6uli kuthiwa insizwa iyoqomisa izintombi ngo6a lifake izinj6o lavunula.

Inkukhu:- Akushiwo ukuthi yinkukhu ngo6a naku iyahlakula njalo, kuthiwa umame uyahlakula.

Isigombazane:- Lenyoni kuthiwa umulozi womuntu ngo6a ithi 6ayeza 6afike lokuna.

Intshiyane:- Lenyoni kuthiwa yingane iyadlala ngo6a lapho zihlangana khona zi6anga umsindo omkhulu njengezingane zidlala.

37. Unwenwe:- Lenyoni kuthiwa yidlozi lomuntu, uma ifika ekhaya ithanda esi6ayeni. Fathi lenyoni iya6i ngelelana uma i6ona umuntu.

Ihloko6loko:- Lenyoni kuthiwa omama 6ephuza utshwala ngo6a lapho zikhona kunomusindo omkhulu.

Yinkonjane:- Lenyoni kuthiwa umakhi wezindlu ngo6a indlu yayo yakhiwa ngodaka ngo6unono o6ukulu impela.

Ihwa6ayi:- Lenyoni kuthiwa umfundisi ngo6a ifaka ukhololo omhlophe entanyeni njengo mfundisi.

Ilanda:- Kuthiwa unakoti uyashanda ufake izingu6o ezimhlophe. A6anye 6athi iziyoni ngo6a nazo zifaka izingu6o ezimhlophe.

38. uThekwane:- Lenyoni kuthiwa inkosikazi yesidwa6a ngo6a naye unesicolo futhi uyazithanda njengayo inkosikazi yesicolo.

Umtoli:- Lenyoni kuthiwa yisangoma ngo6a isicolo saya asisihle simayakayaka.

Igegane:- Lenyoni kuthiwa yenkehli ngo6a isicolo sayo sifushane kanti nezinsiba zayo zimfushane njenge sidwa6a samakoti noma senkehli.

Insingizi:- Lenyoni kuthiwa amadevu omlungu ngo6a inenyama e6omvu ngasemlonyeni.

Ititihoye:- Lenyoni akushiwo ukuthi ititihoye kuthiwa umcondo wamankulu ngo6a inomcondo omkhulu impela.

39. Umqothoviya:- Lenyoni kuthiwa izingane zesikole ngo6a igqokise okwezingane zesikole isiketi esimnyama nama6atshi amhlophe.

/Udoye.....

Udoye:- Lenyoni kuthiwa unkonko umadla yedwa angawela ezimfushane iziziba zingasha.

Umvenyane:- Lenyoni kuthi umfana wase thawini, umakhala ngesisila ezinye izinyoni zikhala ngomlomo, uma vika u6ala.

Ungcede:- Lenyoni kuthiwa imkosi yezinyoni. Kwathi izinyoni zenze umjaho wazishiya ungcede.

Umenzela:- Lenyoni kuthiwa unonhlonipho ngo6a yona inga6ona umuntu igobisa njalo ikhanda sengathithi iyakhuleka.

40. Intenjane:- Umahobosha umkhondovu umahamba e6usuku, ogade izinda6a zase6usuka ongenanda6a nezase mini.

Iju6a:- Ng'losi ka nkulunkulu mlondolozisi wami mathunywa ase6ele, wase6ele mhlazane uNoh emangele emkhunjini.

Inhlava:- Umaphana ngo6a iku6izela izinyosi ehlathini kanti futhi nenyoka iyaku6izela.

Inge:- Lenyoni kuthiwa umpi kayipheli ngo6a uku6a kuya ngayo ngabe a6antu ba6ulawa njalo ukuze ithole inyama.

Inqola:- Lenyoni kuthiwa inyoni edla ezinye izinyoni ngo6a unqafumana izixosha ezinye izizicome ezincingweni.

41. Isagwaca:- Udlula 6embekile ngo6a uthi usilindele ukuthi sihlale lapha uyasibona sesiphumalaphayana kokunye unqabe usasithola nanini.

Ungogo:- Lenyoni kuthiwa umadla akhlanze ngo6a unqathi uma uyelamele uyifumanise ihlanza. A6anye 6athi umthetho wayo ukhlanza amathumbu. Ngingeqinise lenda6a ngo6a unqibonaze ngiyibone ngawami.

Umdweza:- Lenyoni kuthiwa umqolo wasekhaya ngo6a uthandana nasekhaya. Nokwakhela izindlu uzakhela khona ezindlini ekhaya.

Unkombose:- Lenyoni yona kuthiwa umadla ukhetho emazale-ni. Inqenge-
42. qeni idla ukhetho kukuku-kukuku-safa saphela majuba nizithutha.

Inqungqulu:- Lena niyoni yamakhosi. Kuthi kungezwa kala ishaya amaphiko into qu! qu! nqonqonqo!!! qu! qu! qu! nqonqonqo!!!
Amadoda uma kuzwakele lenyoni ikhala ashaywa uvalo ngo6a inyoni yempi.

Amanqe:- Nayo lenyoni iyawa shaya amaphaphe uma ifuna uku6a kufe into. Ivama ukuhlala emaweni iphila ngenyama yezinto ezifile - "Nqonqonqo"
Nqonqonqo! mbububu!!

Ilulwane:- Lenyoni ifana negundwane futhi ikhala njenge gundwane. Ivama uku6ona kala e6usuku: Ikhala ithi nswi! nswi!! Nswi!! Uma umuntu anganakile unqathi igundwane.

43/Igwayigwayi.....

43. Igwayigwayi:- Umfana wendlela ngo6a njalo a6ona kala e6usika izi-
nkomo zidla amahlanga. Kuthi kungaphela wona anyamalale unga6e
usawa6ona.
- Amawamba:- Lezinyoni kuthiwa ama6utho. Umahlaba endlule. Azi-
hlali ndawonye lezizinyoni. Uthi uzi6onela pha6ese uzizwa se6ezisho
kwenye indawo. Zihamba umzila omkhulu.
- Unozala izingwenya:- Lenyoni kuthiwa unozala izingwenya ngo6a izala
a6antwana 6alwe nayo 6angakhulu.
- Impangele:- Umakhalegijima ngo6a noma kunjani uyifumanisa i6aleka
noma isifa. Kwala seniyishayile iyokhala igijime. Nga6onele empa-
ngeleni.
44. Isikulukulu:- Lenyoni kuthiwa uvika 6empethe. Kuyekuthi a6afana
uma 6esifumanisa silale phansi 6ese 6ayasi jukijela siqu6e phansi aza-
thi omunye se6esi6ulele kanti a6akasi6ulali.
- Umjekejeke:- Lenyoni kuthiwa uphunyula 6empethe endlule. Umasidwa
izingu6o zakhe kushiwo ngo6a ayikwazi ukundiza indawo ende. Indiza
i6angana elincane.
- Unohembu:- Ukhala isililo samadoda afa empini angalindele. Unhli-
ziyo yami i6uhlungu.
- Izintaka:- Umagana isithembu kushiwo ngo6a lezizinyoni zifumaniswa
zihamba nesaka6uli lilinye, Kodwa zona izintaka zifumaniswe ziningi.
45. Isikulukulu:- Lenyoni ikhala njenge gamalayo ifumaniswa ezinkalweni
nasezidulini:- Kulukulu! kulukulu! kulukulu!! Uma izo6ulawa kucu-
lwa nanti igama:- "Gazi maniki, jazi maniki, gazi maniki. Isuke 6ese
iyalala 6ayishaye.
- Intintihoye:- Nansi inyoni enomusindo uma ikhala. A6antu kuthiwa
6aloyangayo uma 6efaka ufufunyane kwa6anye:- Ntintinti! riri! nti-
ntinti ri! ntintinti ri! ntintinti ri!!
- Intenjane:- Ncephe! ncephe! ncephe! ithenyana lami lincane, vuka-
ni vukakani!!
- Iwukutho:- Ivukutho inyoni efana neju6a kodwa yona inkulu, ikhalisa
okwalo iju6a. Ifumaniswa ema6aleni nasengwaqeni ku - ku! ku - ku!!
kamdokwe.
46. Izinyoni nokukhala kwazo.
- Insingizi:- Eyomfazi:- Ngimuke ngiyekithi!
Eyendoda:- ukusutha konke lokho.

/Kwesinye.....

Kwesinye isikhathi eyomfazi ithi:- Ngiyamuka, ngiyamuka, ngiya kwa-
bethu!.

Kwesinye isikhathi eyendoda ithi:- Hamba hamba, kadusho.

Umbalane:- Akumabele! Ntilintsho yonke lentitintili ngizakuyenza
njani?

Ihobe:- Trrr! Trrr! Trrr! Amdokwe! amdokwe! amabele avuthiwe,
amabelevuthwe!

Ubantwanyana:- bantwanyana bantwanyana ningendi!

UThekwane:- Ngangimuhle, ngangimuhle Thekwane! ngoniswa yiloku naloku!

47. Igegane:- Wuhu! Wuhu! Wuhu! Sahamba semuka ezweni elikude. Wuhu!
wuhu! umama wangilahla.

Uzavolo:- Zavolo sengengela antwana bami. Zavolo siza usengele
izingane zami.

Unohemu:- Do! ndo! ndo! ndoo! saphela! saphela! isizwe senkosi
madoda. Ngiyafa inhliziyo ebuhlungu.

Iju6a:- Vukuthu! Vukuthi! vuka6o! vuvu siyaku6ona.

Umbangachwa:- baphi bona! baphi bona! yi6o! yi6o! nampa.

Insingizi:- abanye bathi ithi bu6u! bu6u! bu6u! ukwasutha konke
loko. Ngiyamuka ngiya kwelakithi.

Ilanda:- Kwai! kwai! ukudla okwami musani ngiyekeleni zihula zoku-
dla. Kwayi! kwayi!

48. Umvukumuukwane:- Vuvu! vuvu! mvukwane, mvukwane vuvu, vuvu!

Unozalazingwenya:-, Naziya, naziya nozala naziya izingwenya zawo6aba,
zalo!

Umabengwane:- Woza! woza! mabengwane phuma endlini! phuma endlini!
vuka! vuka phumandlini.

Iboboni:- Mbo!mbo! mboo! mbuso. Siyahamba namhla siyahamba namhla!

Uve:- Inyoni enhle kakhulu inezimpaphe ezinhle. Ikhala ithi tsri!
tsri! tsri! naku okwenuisho ikhumula izimpaphe zayo ngo6a iyazi ukuthi
yizona ezifunwayo.

Inkankane:- Ngwa! ngwa! ngwa! ngwa!! Lenyoni ayilingiselwa uma
ikhala kuya thulwa umuntu uvela amathumbu angayilingisa.

49. Isala6uli:- Lenyoni ayinalo izwi elimunandi lokukhala kwayo. Yaziswa
ngezimpaphe zano kakhu. Ikhala ithi:- Tsho! tsho! tsho! tsho!!

iGwayigwayi:- Gwigwi! Gwigwigwi! Gwigwi! Basoba safu nankumhlola.

Impangele:- tshingo! ntshingo! ntshingo! kwela phezulu emthini 6o!
/6ayeza.....

6ayeza! kwela phezulu emthini 6o!

Impingogo:- Lena inyoni yezulu iye ikhale uma lizokuna. Uma izulu liza ijabula kakhulu impela. Ikhala ithi:- Ngwa! ngwa! ngwa! ngwa!! Uma ikhala kokunye ungathi kukhala umuntwana womuntu. Izi-mpaphe zayo bayazithanda impela abantu nabamhlophe futhi.

50. I6o6o6o:- Kwafa u6a6a, anga6ikelwa kwafa umama anga6ikelwa,

Inhliziyo yami ithi:- ndu, ndu, ndu, ndu, ndu! (Kokunye ithi:-) Kwafa u6a6a nomama angaze ngawadla amakhu6alo:- Inhliziyo yami yathi, du, du, du, du, duu!

uPhezukomkhono:- Phezukomkhono! Phezukomkhono! Phezukomkhono!

Uthi njalo, akulinywe.

Ungqwashi:- Unyokuye! unyokuye unyokuye! (A6anye 6athi ithi:- Unyoko uphi! Unyoko uphi? Unyoko uphi! uyolima!

Isikhova:- Vuka - ungibule! Vuka - ungibule woza! woza! mabengwane.

Inswempe:- Swempe! swempe! swempe! swempe! Kushiwo iswempe eyodwa

51. loku enye i6isithi:-

Khona ngigodola,

Akuze kwa6anani!

Uma 6ekuhumusha kusho ukuthi mayize imvula kuthambe inhla6athi, ikhona sizode siziphandela imsundu. Noku6a ngigodolake, akuze kwa6anani, ngo6a nakhu ngiyasutha.

Umadidwazi6unu!:- Madidwazi6unu! madidwazi6unu, ngumuncane kunezi-6umzami.

Umvemve:- Uthi:- sawu6ona! sawu6ona! usaphila yini na?

Igedezi:- Ngixege! ngixede! musa ukungi6ulala, anginalutho.

Umngcelu:- 6uyani! 6uyani zimizodwa 6uyani zimizodwa ngothi.

Umtholi:- Vukuthu! vukuthu ngi6onani leyana? Vukuthu nozani ningi-6onise.

52.

Ukuduma kwezulu.

Ngqingqizela xzulu xeliphezulu

Ngqingqizela zulu eliphezulu

Usekhombise izimanga zomdali

Okwade kwasa 6izi6ona

Kodwa azejayeleki.

Zintsha njalo.

/Zifana.....

Zifana nokufa kona ku
 Ngejwayelwa muntu.
 Zigxobi izihlangu zakho
 Ezikhaliphile,
 Ezingenakumelana nalutho
 Ngo6a wena uqotha imbokodo nesisekelo
 Hwaqa6ala zulu enkosi
 Yiphonse induku yakho
 Yama ngwevu.
 Engenakuvikwa muntu nakancane.
 Ngisho loma unyazi lwakho
 Olu6aneka maqede ku6ande
 Kwamancane.

Umuntu akhumbule izonozakhe.
 Kuqhaqhazele inyanga nomthakathi,
 Isangoma sona sishoshobale
 6akuza nyoni yezulu
 Edlula maqede kusale kukhalwa:-
 Ngizivile acanye 6ethekula 6ethi.
 Izulu lisuswa nga6eSuthu,
 a6aloya uMa6uyi ephumakwa Zulu.
 Waphindela emuva engasathandi lutho.
 Wa6uya evathazela ehambaze
 Kanti u6ethunywe amakhashi ku6e Suthu.
 Qeqe6ula ngonyama yase mafini.
 Esho maqede kunyakaze zonke izidalwa
 Ithi ingayeka kulindelwe imbiko emkhulu nelukhuni.

Ngiyakwesa6a ngo6a ulaka lwakho olwantambama.
 Ekuseni uyahlompha nje ngentombi igobile.
 Ngiyasola sengathi uma liduma ekuseni,
 Linga6e li6ika lukhulu kakhulu emadle6eni amadoda
 namama.
 Nda6a kazipheli emlonyeni wamadoda nomame 6edla ngo-
 ludala.
 Mafuqafuqa kwasuka iziphethuphethu kwahlwa emini.
 Mmemezi wezinkalo ezikude neziseduze.

/Mphezulu.....

Mphezulu uyahlonishwa

Yi6o6onke ekhaya unje ngembu6e emnyama.

Wesatshwa zinyanga namavaka kuphelele ekhaya.

55.

Ng16a6one 6ehlezi 6akhumula izikhonkwane na6afana

A6amnyama 6omngandane.

6athi nokusho 6avimbele wena nda6anda6a.

6enziwa ukwesa6a, 6enziwa uvalo olukhulu.

6ayazi ukuthi wena kawukhethi umathanda ezincane

nezinkulu kufane.

Mashaya asizile emzileni wakhe, 6akhala usungasekho
nda6anda6a.

Undlule kwasha ndlu.

Kwawa muthi, kwafa muntu.

Du6ula nganono yase mafini.

Usho wezwakala emagumbini omhla6a wonke a6antu 6a-
shoshotha.

56,

Kanti kuzcsala kulilwa kwezinyizigodi.

Usukhetha owakho washiya okungeyena owakho nda6anda6a.

Lizwe lasenhla ngiyakwesa6a, uyesa6eka wena mnyamana.

Wena uyinkundla yomphezulu.

Kulapha gidela khona njalonjalo.

Kanti a6anye uzo6ashiya zi6ezehlilizihlathi.

Unoma vava omnyama,

Mnyama omase6ese6e uyesatshwa amadoda noma me ekhaya.

Izwavu6e zakho zingangamanzi.

Wona lana okuphala iziphumba, gaga6ula nda6anda6a.

57.

Ng16a6ona a6anye sebeqhele ngamahlamvu.

6athi ngomvithi nomviyo 6eziqungisi6indi.

Akukho qhawe alikho nephikankani nda6anda6a.

Elingazikhwalo ngawe ngo6a konke okwenzayo ngiyakwe
sa6a.

Ma6uye aphindele hlamvana lu6ula umlilo,

O6usha u6uhanguhangu.

Zikho kalothiwa amadoda nomame.

Kuyimfihlo kwehula,

Akwaziwa madoda,

/Akwaziwa.....

Akwaziwa mama,
 Izizi6a ziyayixoxa inda6a
 Iphelela olwandle.
 Nakhona ayixoxwa ixoxwa phezulu.
 Nda6anda6a mafakuzela umumethe.

58. Ukwethwasa kweHlo6o.

Thwasa Hlo6o sikulindele
 Sikubeke ngavuzayo amehlo,
 Sesishaziwe ngamakhaza ase6usika;
 zigqokise izinta6a ngengu6oyazo.
 Ewusizo ngisho nasezilwaneni
 Ingu6o eluhlaza em6ala ongaphenduki.
 Hlumanani mahlanwemithi
 Izimbali ziyolandela,
 Hlumanani mahlungu ezinta6eni.
 Nandulelise izimbali zasendle.
 Eziyisehlo6iso senwelo kini
 Ezinihlo6iso wemvelo ehlane.
 Zihlo6isa imvelo njengo makoti ecanguzile emzini.

59. Thwasa hlo6o sekulindele
 Sekubeke ngamehlo avuzayo,
 Ngisho nezinyoka zamondo imbala.
 Zifuna ukuphuma emigodini manjena.
 Ngo6a seze6uzile za6ulahla u6udala 6azo,
 Sezifuna ukweluka zingeqiwa yisikhathi sazo nazo.
 Thwasa hlo6o uyathandeka kumuntu, nasezilwaneni nase zili-
 menweni kuzo zonke izidalwa ezikhona emhla6eni.

Thwasa hlo6o sikulindele
 Sikulangazele ngama6i amehlo.
 Imifula nemfudlana nezihosha, namadamu kuyakulangazela wena.
 60. Ngiyo nomhla6athi wakwa mhla6a usukhathele amakhaze.
 Usukhathele ngamakhaza nokomisa okukhona.
 Letha imvula siyikhongozele.
 Amafu siya6ona phezulu.
 Kodwa sisalangazele,
 Sifupa sigungu6ele musukwana sabo6oka ziya kuzwakala
 /Sikuzwile.....

Sikuzwile ukuḅubula komphezulu kwahleka izinyoni emthini.

Letha imvula yakho ephuma ngaphezulu.

Iwunyenyeze iwuthambise wonke umhlaḅa. Manyelela usulindelwe.

Vuka uḅuye sekusile selethwese ihloḅo.

61. Imfula nemfudlane, nezihosha namadama,

Konke sekushile

Isililo sesekhulu kakhulu ukuḅongoza kuyamemeza,

Sekuzwakhele phezulu.

Namaxoxo aswele umthunzi wakho.

Izinhlanzi sesiyintandane emhlaḅeni.

Isililo sakho sikhulu

Uyamenyezwa saḅela,

Maḅizwa asaḅele.

Thwasa Hloḅo sekulindele

Zikubekile masishane ngamehlo avuzayo.

Izinyoni zezulu ezindiza phezulu zilindele.

Izinkonjane namajiyankomo

Ziyafunukuḅuya enyakatho manjena.

Ngoḅa isikhathi sazo sesifikile manjena.

62. Thwasa hloḅo sikulindele

Aḅantu aḅase mazweni ngamazwe ḅakulindele.

Ngibezwile ḅehlokoma ḅekhala ḅekhononda

ḅebuza ukuthi kanti liyothiwaso nini na?

Sasilindele maḅubula kwavevezela amadoda ngoḅa ukulima sekufikile.

Waḅubula kwavevezela omame ḅehlezi ḅezeka ezimnandi emzini yamadoda.

Ngoḅa ukhula nanto solufikile.

Zonke izinto zilindele ukuhambe ngezindlela zintsha nezindala.

Zinto zonke ziyaswambuluka ehloḅo.

Izinyoni zikuḅonga ngamunandi amaculo nange nhlokomo enkulu.

63. Amaxoxo nawo akuḅonga ngenkulu inhlokomo

Aḅantu ḅakuḅonga ngenhlokomo emasimini, nase zivandeni zaḅo,

Amavila asezwakele ukusola.

Izinyoni zikudumisa ngenhlokomo emnandi kakhulu.

Zonke izidalwa zikulindele, zikubeke ngaḅomvana amehlo,

/Amakhosi.....

Amakhosi kunye nabantu kazana ngezindawo zonke,
balindela wena musizi wabo wafuthi.

Wo! vukani nonke ebuthongweni beminyaka,
Izihlahla ziyaqala ukugqoka
Izintaba ziyagqoka nazo uhlaza oluluhlaza.
Amanzi ayahuba amahubo
Obuqhawe ehamba ngezindlela ezintsha nezindala.

64. IziBongo zika mahlasela ngoku - vula isikole kwelase
(Dundee) Esididini.

Ngitshene, ngitshela ndlela
Kuyini loku okusesithe kayo, kungabonwa muntu,
Kusisitheka njengefu elimnyama,
Kungathi kunendosa kusa, ayaqala ukubonakala othongungulwini,
Ngovivi kumpondozamthini,
Yengamela imifula inkunzine khalabasi,
Nantiya lemuka izinyane lika zikhali
Zemuka izinkomo zoaba,
Insengwakazi ekhala igijima
Yakhala kwaduma imihosha yonke,
Kwaze kwaohlungu naku muntu ongenandaaba.
nantiyana ithunzi ngiliBona

65. Ithunyi elimnyama,
Lesibekele izwe ndlela.
Edide amadoda, amangala,
Wahleka oka zikhali.
Umehlo emamba ayesabeke,
Inibikimbiki ngiyayesaaba ndlela,
Yaze yabonwa izicoco zithule,
Zavungaza ndlela.
Yezwakala kuma Zulu,
Yanda nezwe lonke,
Umpephethi wendlela.
Ophephethe izikhukhula ezinzima ngendlela.
Umenzi wezindaaba ezimnandi kwa ndlela.
Wathi lona umthombo,
Umthombo wamanzi wenzalo yami ndlela.

/Kuyophuza.....

Kuyophuza a6omileyo kuwona,
Ongomile endlule eceleni.

66. Lona umthombo wolwazi,
Lona umthombo wezihlakaniphi.
Lona umthombo onamanzi amnandi.
Wathi nanti inxiwa ndlela.
Umuzi wezihlakaniphi,
Mahlasela uyinqaba ngoku6o phela ezahlukene.
Wa6ophela amaWeseli.
Wa6ophela amaSheshi,
Kwa6a umdi6i munye.
Kanti futhi u6ophele ezondile,
Wa 6ophela ezizacile,
Wa6ophela ezinonile,
Wa6uye wa6ophela nezindala,
Wa6ophela nezifundayo.
Kwa6a inkinga enga6onwa,
Kanti uzanazo wena mahlasela ka Zikhali.
Imbethumehlwana yasesilungwini.
Xamu kawu vinjelwa,
Ovule umnyango ongavulwa.

67. Kuthena amadoda ekhuza!
Waphikelela wena kaZikhali.
Waye wangena enduku ezi6ovu.
Inkunzi e6omvu enjenge ntolwana ka Mpephetho,
Ngikuthanda ungena eMgungundlovu,
Wa6onana na6andle6e zikhanya ilanga, yedwa,
Yeka inkonyana yeSwazi 6eyizonda, 6eyisongele.
Kwanga6a nda6azalutho
Ngo6a ekuthintile,
Ziphumpu, ezizilu6a,
Mkhatshwa ngezinde nezimfushane izinda6a,
Mkha6a unga6onakali
Dwamanye amadoda usobala.
Nyenyeza ngikuzwe moya,
Zinde izinda6a ozithweleyo,
Zaseduze nakhashana.

68. Neso lingebone khona
 Ndlebe ingenakuzwa khona
 Lezonda6a ezixoxwayo,
 Wazizwa wena ka Zikhali.
 Ngithi woza moya woza,
 Endle6eni ushe eduze,
 Um6ikho siwulindele sonke,
 Ngazo zonke izindlela ezimbi, nezinhle,
 Zasenhla nase Nzansi,
 Ududuza umoya wethu ndlela,
 Kwahlambeka nezinhliziyiyo zethu.
 Ngizwe lukhulu lu6a6azwayo,
 Nga6alugwinye lwagoga,
 Kwasha amathe koma umphimbo
 Ngo mahlasela uthanda uNdlela,
 Uthusa6antu kwa ndlela,
 Usudukamnyama kuze ukukhanya.
 Lenda6a ngiyi6one ngamehlo
 Amehlo ayithatha emlonyeni
 Wamadoda amhlophe.
 A6a6izwe uMahlasela ka Zikhali
69. 6ewuhla6a 6ewuhlokoza,
 6ethi nango uMahlasela nemikhu6a,
 Wasilethela a6andle6e zikhanya ilanga na?
 6asho 6athi aka6ulawe
 Uyahlanya, uyagula oka Zikhali.
 Ngiafunde kangakholwa ndlela,
 Nxase6ethi u6uthaka,
 Emzimbeni kanamphilo,
 Ozondwa izizwe zaku6o ezimnyama,
 Uzondwe uZulu,
 Wazondwa amaSwazi,
 Nama Thonga ase6u Thonga.
 6uya wena ka Mphephetho,
 6uya nkomyane yeSwazi,
 6uya sikulindele,
 Umsebenzi wakho unjengawe,

/Woza.....

Woza uzobona mkinga nobuhle;
 Umbeke wenkosi kabusi nayo,
 Kwakunganjani ukuaba wabona okuncane,
 Mhlabha kawusoze wanona.

70. Bambelele engenacala,
 Abazi ukuthi bamubulalelani,
 Umona, umona, awunancedo.
 Vuka ndlebe zimaphaphasi,
 Vuka iyibambe mhlasele,
 Sikulindele mihlayonke,
 Khumbula wena ka Zikhali,
 Sihlome amehlo sikulindele,
 Sikugolozele emathuneni,
 Silalele amaphupho nezindaaba
 Ezimnandi nemiBiko evelakuwe,
 Mahlasela siyasho ukuthi:
 Uyisiphephelo sethu, uNgumsizi wethu,
 Usihlengi ebemnyameni,
 Mahlasela sifukame ngezimpekho
 Zakho ezingamazwi okuhlakanipha,
 Ndlela nathula nathi, nya!
 Wabe ekhona oka Zikhali,
 Umsebenzi wakhe uyakhuluma,
 Umsebenzi wakhe uyamlandela.

71. Usuqhakaze izimbadlana nezimbali,
 Izigodi - ngezigodi,
 Usafufuza imiqunjana nemi Qumbi
 Amagceke - ngamagceke;
 Wahloba Sididini!
 Othe ngalobuqhaka-qhaka,
 Wathi ngalobusaka-saka,
 Wathungela liphuma,
 Wathungela liphunga
 Lahogelwa zimpunga,
 Waxaka Sididini?
 Zathi ukulizwa lithi, hashaladlula,
 Zadela amashungu, athi:

/Khahla.....

Khahla, zantula.

Zaxoxinda6a.

Zasezitha6a,

Ngalelelophunga

Lezozimpunga

Zaxoxa liphuma ilanga.

72. Zaxoxa lishona ilanga,

Lingenamona

Longantulwa siGodi

Lagcwala imimanga

Lagasela zixoxi

Zavulimnyango

Zaxoxa amaxoxo

Zakhohlwizicoco,

Zatusi Sididini.

A6antwanyana

6a6afanyana

6adela izimazi

Zingezentusi nelo6olo

6athathi zincwadi

Njengezamisi zesikolo

Nezithohlongwana

Zamantombazane

Zashiyambokodo,

Kwomakoti sakunyunda

Waboka Sididini

Seloku la6a elomdali

Zabinca amaloko,

Zafisela ukufunda

73. Kwaphuma zihlwele

Zibalase okwezimbali

Ezihla6a umhlwele

Zaphuma zikhangwa

Liphuma zikhangwa

Liphuma liphangwa

Ngapha nangaphaya, lapha nalaphaya

/Waboka.....

Waboka Sididini

Sakhi imkhanya sisingathisisa,
Izinkalo zazinde - kwasitha zinta6a,
Sabambongenzansi sakhohlwa o6ala
Luthuquzwa injomane.

Mmamo - iphuma isikhadlana

Ithathele lenkonyane.

Hhawu ithwele u6anina 6ona.

I6elethe kwasa nhloli.

Kambe - inga6e iyaphina 6o

Kantike - E! Sididini uwena.

Izwelakithi eSididini.

74.

Langa eliphume qede

Lothiwe ekusithekeni nasekudeni

Lothiwa naseqhweni lwokhahlamba lizwakele

Lashisa kwamnandi Esididini.

Lakitiza amadoda e6ukhosini

Kwasala wena wengwe uyesa6eka,

Zonki iziGodi zafudumala

Langa lase Sididini

Sikwazi kudala usenenjomane,

Uda6ula imfula nezinkalo

Uphikelele ukuhlwayela amanzi amnandi.

Ushesekela ukusalusa ngo khuluthando

Ujo6e6elele nenkulumo yolimi lwakithi nolwezizwe.

Gugu lamagugu,

Londli wentandane

Ndoda yamadoda

Mahlasela ka Zikhali.

75.

Langa lakhanya phakathi kwesilimela,

Nenyanga efufusa esiphundu sakho.

Emise6e isatho6ele eyakho,

Thina sishaywa uvalo,

Thina siyethuka kakhulu,

Ingani kade laseqala uvalo.

Lwasithunga imilomo, saso ngizandla.

/Sabukana.....

Sabukana sodwa thina ndlu emnyama,
 Ngobanathi selicalalele mahlasela kwelase Sididini.
 Selibantu bahle sakushona khona,
 Mahlasela akuse nsuku
 Zatshwala (basha osizwile)
 Gekwethuka, Gekubonga
 Ngezindlela zonke.
 Vuka usibone uphonsa imisebe yakho kuthina.

76.

Mahlasela zinyane leka
 Zikhali, nkomo yobombo,
 Wakhala ezinkangala.
 Kwakuyobonjani ukuza ukhala Obonjeni na?
 Wakhalela amankengane,
 Azibuye obonjeni,
 Nanku umzila ka Mphephetho, Guyani.
 Mamlankunzi zihlangene
 Walamula abamhlophe
 Nabamnyama bexabene.
 Wathokozisa omame behlezi bengazilutho,
 Vuka wena ka Zikhali
 Uzoona umsebenzi wakho
 Ukuza kwakungengawe ngabe akunjena.
 Guya mahlasela uzoona abantwana bakho,
 Guya uzoona umsebenzi wakho.
 Nkonyane ka Zikhali phonsa imisebe yakho.

77.

Umlolozelo.Umdlalo wezingane.

Ugani lo?
 Ugganda gqegqe.
 Uzakubani?
 Uza kugqegqe.
 Gqegqeni lona na?
 Gqegqekwezela
 Akwezeleni na?
 Aphenduleni na?
 Aphendule ubece.
 Beceni lona na?

/Bece.....

Bece mkhupheni?

Mkhupheni muni lona na?

Likhuphelankukhu.

Nkukhumi lona na?

Nkukhu neqanda.

Qandani leli na?

Qandamuntu.

Muntuni lona na?

U6ani lo? - Undwandwe!

Uyakwa6a? - Kwa ndwandwe.

Ndwandweni? - Ndwandweyikweze

78. Kwezani? - Khwezaphengula.

Phengulani? - Phengulagele.

Geleni? - Gelenkukhu.

Nkukhuni? - Nkukhumaqanda.

Qandani? - Qandamndozi

Mndozi? - Mndozimuntu

Muntuni? - Muntisechalakashana isiphongo sengweny -
ma6anda yikhweze - iphincece ziye nceceni.
Azali6antwana ekuthezeni - ayi - wo!
Mekle! ayi - wo - mekle! Kunjanina
ayiwo! mekle!

Ungu6a? - Ngingu6antu6antu.

Ungu6a? - Nganginga6a6oni.

Ungu6a? - Ngendlele qonde 6avuthini!

Ungu6a? - Ukhona yinu Lankumeni lapha ekhaya?

Ungu6a? - uMshuki wezintabo

Ungu6a? - Zishiswa nalilanga

Ungu6a? - Ziphenduke uLangiqi.

Ungu6a? - Langiqi Ma6uthweni.

79. Ungu6ani? - Ngisiki indle6e yami

Ungu6ani? - Ngiyenzu mutshwetshwana.

Ungu6ani? - Ngiphice na6amhlophe.

Ungu6ani? - Ngil6a waka wakaze.

Ungu6ani? - Ngil6afaki impanyana

O6ani la6a na?

/Oma nkezena.....

oma nkazana.

6aphumaphi 6ona?

6aphuma esambuqa.

Isizi6a sasambuqa;

Asigezwa ngabanje;

Sigezwa izinyandezulu.

Zona ezishaya myamazane.

Kukhungele emadwini.

Kuhambe kuyikazela

Amasele dekle.

Imi6ankwa dekle.

Baletsheni! Baletsheni.

A6akwa Ljiyane.

Ngaphuma ekhaya ngiqonde umsebenzi:

Ngafika eThekwini, ngakhohlwa zinsizi;

80. Izinsizi zaphi? zale emakhaya,

Uzeqeda ngani? uya6uza mfowethu

ITheku umagingela!

Kukhona zimoto

Kukhona mathilamu,

Kukhona oLisho,

Kukhona o6ambanehlo,

Kukhona unelisa nhliziyo,

Konke loku ngokwalaho mfowethu,

Uphendu omunye umuntu.

Kuthengwa ngamalini?

Utike ekuseni, utiki emini,

Utiki ntambama;

Impela kuhle eThekwini.

Pho! Isisusinikani?

Uya6uza mfowethu

Kugcwele eMatsheni.

Kugcwele inyama,

Kumbuza impukane phezulu,

Kugcwele amasi.

Kumbuza impukane phezulu

Nabantu 6akhona 6angangezimpukane...

81/Yonke.....

81

Yonke inhlobo ikhona mawuthanda.
 Awusuka mfowethu!
 Kuthengwa ngemali,
 Kuthengwa ngamalini na?
 Utiki ekuseni, utiki emini, utiki ntambama.
 Maye 6a6o!
 Ngoswela okokwembatha,
 Ngasutha amadombolo
 Ngaphenduka uNyathi,
 Ngaqukulamasaka.
 Nga6ona ngiphela,
 Ngaze ngapholela o6oyeni?
 U6ani owamkhombisa uTheku,
 Ko6a6a nokhokho lalingekho,
 Maye! Maye!
 Zakhala izingane indlala,
 U6a6a akasa6uyi
 U6a6a sewadliwa zinta6a,
 Izinta6a zase mdu6ane!
 Izinta6a zase Thekwini.
 Siyoshonaphi kulomhla6a.

82.

Izi6ongo zelanga.

Nkopholo emanxe6a amabadubadu
 Ntunga ezizinsa6a.
 Mahla6a zihlangana.
 Si6ane esingenantuthu.
 Mse6e ozinsa6a zomkhonto,
 Ogwazu muntu - wohlo.
 Evuka e6uthongweni,
 Wavika waze walala ngohlangothi.
 Zandla ezibeke emhla6athini.
 Zonke izandla zibeke phezulu.
 Nkomo yasempumalanga
 Ehlukhanisa amadoda emnyameni
 Wawathatha waze wawa6eka,
 Ngikuthanda uphumile.
 Walondoloza izihlupheki.

/Zasuka.....

Zasuka enhla ngothulikazi,
 Zaze zashona enzansi.
 Lapho kugcina khona ulwandle,
 Mgangada ogangadile.
 Mponde ezicijileyo.

83. Zihlala indoda isicoco,
 Zayihlala ya baleka,
 Yaze yafika yazifaka esihlahleni,
 Yahlala yonke imini.
 Hamba mlilo ka Zokhele!
 Mlilo oshisa ikhehla laso ndini,
 Kwasha khanda kwasala mzimba,
 Mkhuphezele owahlulwa ifu,
 Wena ombethe ingubo e bomvu,
 Eyehla izinyembezi.
 Zamanzisi indoda elima,
 Ya baleka yaze yephuka.
 Phuma! Langa, phuma!
 Mgwagwa wezulu!
 Wena osaba uzulu ehlezi.
 Wa baleka waze waphuka.
 Nkanyezi e beke entshonalanga,
 Nqwele! nqwele! nqwele!
 Nyanga yase mini.
 Nkanyezi ngizokwenzanani?
 Shoka beza Mshoko bezi!
 Hamba Mapheqophequ!
 Ngishiye nginesizungu.
 Shona mathunza abangu sizi.

84. Khonza lapho uyakhona,
 Sambane esingaphenduki,
 Esidla umuntu semzi la,
 Kanti siqeda izinkophe.
 Fihliza mafihliza!
 Udedele isisasambane.
 Zikhanyise emnyameni,

/Ezivela.....

Ezivela kwaso Thangane,
 Eziphuma kwa Ngwane.
 Hlengela sikhova sasemini,
 Ngingambonange ngisi6one,
 Zonke kungezase6usuku.
 Nda6a ziphuma, lingashoni.
 Akulanga zingatshwa,
 Akulanga lishona lingena nda6a.
 Lelo nalelo liphuma nezalo,
 Zithethe wena si6ani somhla6a
 maphiko afudumele amanye epkhaza,
 6onke 6akulindlele,
 Izinyoni ziyezwa Hala zihlokoma,
 Zicula ingoma yokusa.

85. Uyilanga wena ade wa6akhona,
 Ungumsizi wa6ahluphekayo
 Ungumsizi wezintandane
 Ungumsizi nomja6ulisi kwa6a kulomhla6a.
 6onke 6ayathanda ukuku6ona,
 Ungumsizi nokuya6ula kwa6a kutheloyo.
 Imithi yethemba wena,
 Imvula yethembele kuwena,
 Uyisi6onda nensizo kukokonke
 Uyilanga wena ukhulisa konke,
 Uyimbawula yokothiwa,
 Awuyona imbawula yomgodi.
 Kodwa uyimbawula yaphezulu,
 Nkomo edlayodwa,
 Wadla wedwa kwezikude izinkalo,
 Mukwana wahtukuthela ngiye sa6a,
 Si6uko esingaziwa,
 Awubekeki uyahla6a,
 Maye! langa unenhliziyo enhle
 Siphephelo sethu.

Ends. 815